

Ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός των εφήβων



Της Δρ. Βασιλικής Α. Τζώρα

Διδάσκουσα του Πανεπιστημίου Πειραιώς,
Επιστημονικής Συνεργάτιδας του Ινστιτούτου Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού

Στο παρόν άρθρο αναδεικνύεται για ακόμα μια φορά η σημαντικότητα του Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού και ιδιαίτερα των εφήβων ηλικίας περίπου 15 χρονών, μέσω της ανάλυσης της Διεθνούς Αξιολόγησης Μαθητών «PISA», ακρωνύμιο του Programme for International Student Assessment. Συγκεκριμένα, μία από τις σημαντικότερες έρευνες μεγάλης κλίμακας σε ανήλικο πληθυσμό (μαθητές), με θέμα τον «χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό» διενεργήθηκε από τον ΟΟΣΑ, ακρωνύμιο του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, αρχικά το 2012 (OECD, 2014) ενώ επαναλήφθηκε το 2015 (OECD, 2017), το 2018 (OECD, 2020) και το 2021. Σημειώνεται ότι τα αποτελέσματα της τελευταίας έρευνας του 2021 αναμένεται να δημοσιευτούν το 2023. Οι έρευνες αποτελούν μέρος του Προγράμματος του ΟΟΣΑ για τη Διεθνή Αξιολόγηση Μαθητών. Ωστόσο, πριν αναλυθούν τα διαθέσιμα αποτελέσματα των εν λόγω ερευνών, ακολουθεί μία ενδελεχής ανάλυση του προγράμματος PISA.

Τι είναι το πρόγραμμα για τη Διεθνή Αξιολόγηση Μαθητών «PISA»

Το Πρόγραμμα για τη Διεθνή Αξιολόγηση Μαθητών είναι μία παγκόσμια εκπαιδευτική έρευνα που διεξάγεται κάθε τρία χρόνια (από το 2000 έως σήμερα), η οποία έχει στόχο την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών συστημάτων σε διεθνές επίπεδο, λαμβάνοντας υπόψη τις δεξιότητες και τις γνώσεις των 15χρονων συμμετεχόντων μαθητών, οι οποίοι

βρίσκονται στο τέλος της υποχρεωτικής τους εκπαίδευσης. Το πρόγραμμα PISA υλοποιείται από διεθνή ερευνητικά ιδρύματα (PISA Consortium), υπό την οργάνωση του ΟΟΣΑ και με τη συνεργασία των χωρών που συμμετέχουν στην έρευνα (OECD, 2014, ΙΕΠ, 2019).

Σημειώνεται ότι μέχρι σήμερα, οι συμμετέχοντες μαθητές στην έρευνα/αξιολόγηση εκπροσωπούν περισσότερες από 75 χώρες. Τα πιο πρόσφατα δημοσιευμένα αποτελέσματα είναι από την αξιολόγηση του 2018, όπου 600.000 μαθητές από 79 χώρες/οικονομίες (οι μισές περίπου αποτελούν χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ) έλαβαν μέρος στην αξιολόγηση των δεξιοτήτων και γνώσεων τους στην Κατανόηση Κειμένου (Reading), στα Μαθηματικά (Mathematics) και στις Φυσικές Επιστήμες (Science). Τονίζεται πως κάθε τριετής αξιολόγηση εστιάζει σε μία θεματική ενότητα (στα Μαθηματικά για το 2012 και στις Φυσικές Επιστήμες το 2015), ενώ προαιρετικά από την έρευνα του 2012, κάποιες από τις χώρες συμμετείχαν και στη μέτρηση του Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού (Financial Literacy).

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην αξιολόγηση του 2018, η οποία εστιάστηκε στην «Κατανόηση Κειμένου», από την Ελλάδα έλαβαν μέρος 256 σχολεία και 6.403 μαθητές, ενώ ο φορέας υλοποίησης του PISA 2018 στην Ελλάδα ήταν το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ, 2019).

Η ιδιαιτερότητα αξιολόγησης του προγράμματος PISA πηγάζει από το γεγονός ότι το τεστ είναι σχεδιασμένο με τέτοιο τρόπο που να μη συνδέεται άμεσα με την διδασκτέα σχολική ύλη, αλλά να αξιο-



“

Οι μαθητές που συζητούν για θέματα χρηματοοικονομικής φύσεως με τους γονείς τους, τουλάχιστον κάποιες φορές, συνδέονται με υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού από τους μαθητές που δεν συζητούν ποτέ παρόμοια θέματα με τους γονείς τους.

”

λογεί την εφαρμογή των δεξιοτήτων και γνώσεων των μαθητών στην καθημερινή τους ζωή καθώς και την προετοιμασία τους για συμμετοχή στην κοινωνική ζωή του τόπου τους.

Οι πληροφορίες συλλέγονται μέσω ερωτηματολογίων και στη συνέχεια μια πλειάδα αναλυτών καλείται να ερμηνεύσει τα αποτελέσματα, δείχνοντας πρωτίστως σε ποιο βαθμό οι ικανότητες και οι δεξιότητες των μαθητών σχετίζονται με τις δημογραφικές, τις κοινωνικές, τις οικονομικές και τις εκπαιδευτικές μεταβλητές. Επίσης, μέσω του προγράμματος κάθε συμμετέχουσα χώρα μπορεί να συγκρίνει σε βάθος χρόνου τις επιδόσεις των μαθητών της, αντλώντας χρήσιμα στοιχεία για το εκπαιδευτικό της πρόγραμμα, ενώ παράλληλα ανακαλύπτει πρακτικές εκπαίδευσης των άλλων συμμετεχουσών χωρών.

Τονίζεται ότι από το 2015 και μετά, η έρευνα διεξάγεται κυρίως ηλεκτρονικά. Η αξιολόγηση ήταν δίωρης διάρκειας για κάθε μαθητή, και στην Ελλάδα διεξήχθη στα εργαστήρια ηλεκτρονικών υπολογιστών (Η/Υ) των σχολείων του δείγματος. Τα θέματα αποτελούνταν από ερωτήσεις κλειστού τύπου και ερωτήσεις ανοικτού τύπου σύντομης απάντησης. Οι ερωτήσεις συνοδεύονταν από εισαγωγικά κείμενα που αναφέρονταν σε μία περίπτωση από την καθημερινή ζωή των μαθητών.

Τέλος, σημειώνεται ότι, πέρα από το τεστ αξιολόγησης, οι μαθητές συμπληρώνουν ένα ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο (διάρκειας 35 λεπτών) με ερωτήσεις σχετικά με τους ίδιους, τον

οικογενειακό τους περίγυρο, τις στάσεις και τις πεποιθήσεις τους απέναντι στη μάθηση, το σχολείο και τις μαθησιακές τους εμπειρίες. Παράλληλα, οι μαθητές κλήθηκαν να απαντήσουν δύο σύντομα ηλεκτρονικά ερωτηματολόγια, το ένα σχετικά με την εξοικείωσή τους στις νέες τεχνολογίες και το δεύτερο για την πορεία τους στο σχολείο (πχ αν έχουν διακόψει τη φοίτησή τους, τι σκέφτονται για το μελλοντικό τους επάγγελμα κ.λπ.). Επιπλέον, οι διευθυντές των σχολείων που συμμετέχουν, συμπληρώνουν ένα ερωτηματολόγιο για τον τύπο και μέγεθος του σχολείου, την πολιτική υποδοχής και ένταξης των μαθητών, αλλά και για τη διαχείριση σε επίπεδο προϋπολογισμού και εκπαιδευτικών πόρων (OECD, 2014; ΙΕΠ, 2019). Με αυτό τον τρόπο συλλέγονται στοιχεία για το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας τους, καθώς και για το μαθησιακό περιβάλλον στο σχολείο τους.

Η Ελλάδα συμμετέχει στο πρόγραμμα διεθνούς αξιολόγησης των μαθητών PISA από τον πρώτο χρόνο εφαρμογής του, το 2000. Σε όλες τις αξιολογήσεις (2000, 2003, 2006, 2009, 2012 και 2015) η Ελλάδα κατατάσσεται στην τρίτη ομάδα των χωρών με μέση επίδοση χαμηλότερη από το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ. Μόνο για λόγους συγκρισιμότητας, αναφέρουμε ότι στην πρώτη κατηγορία κατατάσσονται οι χώρες με μέση επίδοση υψηλότερη από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ, ενώ στη δεύτερη ομάδα κατατάσσονται οι χώρες που η μέση επίδοσή τους δε διαφέρει από αυτήν του μέσου όρου των χωρών του ΟΟΣΑ.

Στον πίνακα που ακολουθεί (Πίνακας 1) παρουσιάζονται, ανά έτος διεξαγωγής από το 2000 έως το 2012, ο αριθμός των συμμετεχόντων χωρών, ο αριθμός των συμμετεχόντων χωρών-μελών του ΟΟΣΑ, οι μέσοι όροι των επιδόσεων των Ελλήνων μαθητών σε κάθε γνωστικό αντικείμενο, η κατάταξη της Ελλάδας και ο αριθμός των συμμετεχόντων σχολείων και μαθητών.

Πίνακας 1: Στοιχεία PISA για την Ελλάδα

Έτος	Χώρες Συμμετοχής	Χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ	Αλφαριθμητισμός στην Κατανόηση Κειμένου (Μέσος όρος επίδοσης)	Κατάταξη Ελλάδας (στο σύνολο των συμμ. χωρών)	Αλφαριθμητισμός στα Μαθηματικά (Μέσος όρος επίδοσης)	Κατάταξη Ελλάδας (στο σύνολο των συμμ. χωρών)	Αλφαριθμητισμός στις Φυσικές Επιστήμες (Μέσος όρος επίδοσης)	Κατάταξη Ελλάδας (στο σύνολο των συμμ. χωρών)	Σχολεία στην Ελλάδα	Μαθητές από όλη την Ελλάδα
2000	43	28	474	23-28n*	447	27-30n*	461	25-29n*	175	5.425
2003	41	30	472	27-31n*	445	32-33n*	481	25-31n*	171	4.620
2006	57	30	460	34-36n*	459	38-39n*	473	35-38n*	189	4.871
2009	75	34	483	22-37n*	466	38-40n*	470	39-41n*	184	4.969
2012	65	34	477	34-42n*	453	42-45n*	467	40-43n*	192	5.000

Πηγή: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ, 2019)
 (*Οι χώρες, στις οποίες δεν δίνεται μία συγκεκριμένη θέση κατάταξης αλλά μία ομάδα πιθανών θέσεων, δεν παρουσιάζουν μεταξύ τους στατιστικά σημαντική διαφορά στη μέση βαθμολογία)

Το 2015, η Ελλάδα (με μέσο όρο 455 μονάδες) κατατάσσεται και πάλι στην ομάδα των χωρών με χαμηλότερη επίδοση από το μέσο όρο του ΟΟΣΑ (με στατιστικά σημαντική διαφορά). Συγκεκριμένα, ως προς το κύριο αντικείμενό της, δηλαδή τις φυσικές επιστήμες, η έρευνα φέρνει την Ελλάδα το 2015 στην 32η θέση ανάμεσα στις 35 χώρες του ΟΟΣΑ. Αντίστοιχη είναι η θέση της χώρας και σε σχέση με τα δύο άλλα αντικείμενα που εξετάστηκαν μόνο δευτερευόντως (32η στα μαθηματικά και 31η στην κατανόηση κειμένου). Στην αξιολόγηση του 2018 η έρευνα φέρνει την Ελλάδα στην 33η

θέση από τις 37 συμμετέχουσες χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ, ανάμεσα στην Σλοβακία και την Χιλή. Συγκεκριμένα, ο μέσος όρος των χωρών του ΟΟΣΑ για το γνωστικό αντικείμενο «Κατανόηση Κειμένου» ήταν 487 μονάδες και η βαθμολογία της Ελλάδας ήταν 457 μονάδες. Ο μέσος όρος των χωρών του ΟΟΣΑ για το γνωστικό αντικείμενο «Μαθηματικά» ήταν 489 και η Ελλάδα συγκέντρωσε 451 μονάδες ενώ για το γνωστικό αντικείμενο «Φυσικές Επιστήμες» η Ελλάδα συγκέντρωσε 452 μονάδες, έναντι των 489 μονάδων των χωρών του ΟΟΣΑ.

Διεθνής Αξιολόγηση Μαθητών PISA και Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός

Το 2012, ο ΟΟΣΑ διενήργησε για πρώτη φορά μία μεγάλη κλίμακα έρευνα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, η οποία επικεντρώθηκε σε ανήλικο πληθυσμό μαθητών ηλικίας 15 ετών από 18 χώρες και οικονομίες. Οι μετρήσεις χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού ήταν μέρος του Προγράμματος του ΟΟΣΑ για τη Διεθνή Αξιολόγηση Μαθητών και η συμμετοχή ήταν προαιρετική. Η αξιολόγηση των δεξιοτήτων και ικανοτήτων του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού το 2012 έγινε υπό τη μορφή ερωτηματολογίου σε έντυπη μορφή. Το 2015, τα επίπεδα του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού μετρήθηκαν για δεύτερη φορά με τη συμμετοχή μόλις 15 χωρών/οικονομιών του ΟΟΣΑ. Να σημειωθεί ότι η έρευνα PISA 2015 διεξήχθη για πρώτη φορά ηλεκτρονικά. Το 2018, για τρίτη συνεχόμενη φορά, μετρήθηκαν τα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού σε 15χρονους μαθητές, με τη συμμετοχή 20 χωρών/οικονομιών του ΟΟΣΑ (OECD, 2020). Η τελευταία μέτρηση των επιπέδων χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού σε 15χρονους μαθητές έγινε το 2021. Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής αναμένεται να δημοσιευθούν το 2023.

Σημειώνεται ότι η Ελλάδα, παρόλο που συμμετείχε στη βασική έρευνα του προγράμματος διεθνούς αξιολόγησης μαθητών PISA 2012, PISA 2015 και PISA 2018, δε συμμετείχε στην προαιρετική μέτρηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Ωστόσο, η Ελλάδα συμμετείχε για πρώτη φορά το 2021 (έρευνα PISA 2021) τόσο στη βασική όσο και στην προαιρετική έρευνα μέτρησης του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού.

Η αξιολόγηση εξετάζει το βαθμό συσχέτισης μεταξύ του επιπέδου χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού των μαθητών και:

- του οικογενειακού τους περιβάλλοντος,
- της θεματικής ενότητας «μαθηματικά»,
- της θεματικής ενότητας «κατανόηση κειμένου», και
- της θεματικής ενότητας «φυσικές επιστήμες».

Επιπρόσθετα, εξετάζεται η πρόσβαση των μαθητών στα χρήματα, η εμπειρία τους σε χρηματοοικονομικά θέματα, ενώ παρέχεται μία επισκόπηση της τρέχουσας διαθέσιμης χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στα σχολεία (OECD, 2014; OECD, 2017; OECD, 2020).

Το 2012, η μέτρηση χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού διενεργήθηκε σε 13 χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ: Αυστραλία, Φλαμανδική κοινότητα του Βελγίου, Τσεχική Δημοκρατία, Εσθονία, Γαλλία, Ισραήλ, Ιταλία, Νέα Ζηλανδία, Πολωνία, Δημοκρατία της Σλοβακίας, Σλοβενία, Ισπανία και Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, καθώς και σε 5 χώρες-εταίρους του ΟΟΣΑ: Κολομβία, Κροατία, Λετονία,

Ρωσική Ομοσπονδία και Σαγκάη-Κίνα. Συνολικά, περίπου 29.000 μαθητές συμμετείχαν στην έρευνα μέτρησης των επιπέδων χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού του ΟΟΣΑ PISA 2012, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις η μέτρηση έγινε μόνο σε ένα τμήμα της χώρας και, ως εκ τούτου, δεν κάλυπτε το σύνολο της χώρας. Τονίζεται ότι η αξιολόγηση των 29.000 μαθητών στη μέτρηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού έγινε επιπρόσθετα της κύριας έρευνας του ΟΟΣΑ PISA 2012, στην οποία συμμετείχαν 510.000 μαθητές. Πιο συγκεκριμένα, επιλέχθηκαν τυχαία 8 επιπλέον μαθητές από κάθε συμμετέχον σχολείο για την εν λόγω έρευνα.

Το 2012, ως εργαλείο μέτρησης του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο σε έντυπη μορφή. Η αξιολόγηση της μέτρησης εκτιμήθηκε περίπου στις δύο ώρες για κάθε μαθητή. Αναλυτικότερα, χρειάζονταν 60 λεπτά για τη συμπλήρωση των 40 ερωτήσεων (ή ασκήσεων) μέτρησης του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, 30 λεπτά για την εξέταση των μαθηματικών και 30 λεπτά για την εξέταση της ενότητας κατανόησης κειμένου. Σημειώνεται ότι τα αποτελέσματα εξέτασης των μαθηματικών και της κατανόησης κειμένου στα πλαίσια της μέτρησης του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, είναι διαφορετικά από τα αποτελέσματα των μαθηματικών και της κατανόησης κειμένου που αναφέρθηκαν στον τόμο I του ΟΟΣΑ (OECD, 2014a) διότι προέρχονται από διαφορετικό δείγμα (OECD, 2014:32).

Όπως και στις υπόλοιπες κατηγορίες, έτσι και στο χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό, οι ερωτήσεις ήταν ομαδοποιημένες. Οι ερωτήσεις ήταν πολλαπλής επιλογής και δομημένων απαντήσεων (constructed-response), για την αποφυγή συστηματικών σφαλμάτων, ενώ περιλάμβαναν διαγράμματα, πίνακες και εικόνες. Επιπρόσθετα, υπήρχαν ερωτήσεις που αξιολογούσαν τη χρηματοοικονομική εμπειρία των μαθητών. Τέλος, συμπληρώθηκε από τους συμμετέχοντες μαθητές το ερωτηματολόγιο με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, που περιείχε ερωτήσεις για τους ίδιους του μαθητές και τις οικογένειές τους, καθώς και για τις μαθησιακές εμπειρίες και νοοτροπίες του σχολείου τους. Παράλληλα, οι διευθυντές των σχολείων συμπλήρωναν και οι ίδιοι ένα ερωτηματολόγιο σχετικά με τις πολιτικές και νοοτροπίες μάθησης που ακολουθούσαν στο σχολείο, καθώς και τη διαθέσιμη παροχή χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση των επιπέδων χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, ο ΟΟΣΑ παρουσίασε μία συνεχή κλίμακα, η οποία χωριζόταν σε πέντε (5) επίπεδα. Το Επίπεδο 5 (625 ή και περισσότεροι πόντοι) παρουσίαζε υψηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Ακολουθούσαν το Επίπεδο 4 (550-624 πόντοι), το Επίπεδο 3 (475-549 πόντοι), το Επίπεδο 2 (400-474 πόντοι), που είναι η διεθνής βάση επιπέδου χρημα-

“

Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, οι νέοι πρέπει να εφοδιαστούν κατάλληλα και να έχουν την χρηματοοικονομική γνώση που θα τους οδηγήσει στην χρηματοοικονομική τους ευημερία. Για τον λόγο αυτό, κρίνονται αναγκαίες οι δράσεις/πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης.

τοοικονομικού αλφαριθμητισμού, και το Επίπεδο 1 (326-399 πόντοι), που είναι το χαμηλότερο επίπεδο και οι μαθητές σε αυτό θεωρούνται χρηματοοικονομικά αναλφάβητοι, χωρίς χρηματοοικονομικές γνώσεις και δεξιότητες (OECD, 2014, Lusardi, 2015).

Τα επίσημα αποτελέσματα του ΟΟΣΑ απέδειξαν πως η μέση βαθμολογία των μαθητών διαμορφώθηκε σύμφωνα με το παρακάτω διάγραμμα (Διάγραμμα 1). Σημειώνεται ότι ο Μέσος Όρος της συνολικής βαθμολογίας του ΟΟΣΑ διαμορφώθηκε στους 500 πόντους. Την πρώτη θέση κατέκτησε η Σαγκάη-Κίνα με 603 πόντους, όπου το 43% των μαθητών συγκέντρωσαν βαθμολογία Επιπέδου 5 ή και περισσότερο. Αντίθετα, την τελευταία θέση πήρε η Κολομβία με 379 πόντους, με τους μαθητές να συγκεντρώνουν πόντους Επιπέδου 1 ή και λιγότερο.

Βάσει του παραπάνω διαγράμματος, οι μαθητές χωρών με ανεπτυγμένες χρηματοοικονομικές αγορές δεν παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Επίσης, η διαμονή σε μία ανεπτυγμένη χώρα δε συνεπάγεται υψηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Παράλληλα, τονίζεται η σημαντικότητα δημιουργίας προγραμμάτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, λόγω των αποτελεσμάτων όπου το 15% των μαθητών συγκέντρωσαν βαθμολογία κάτω από τη βάση (Lusardi, 2015)

Τα αποτελέσματα της πολυπαραγοντικής ανάλυσης (multivariate analysis) του ΟΟΣΑ έδειξαν πως ο κοινωνικοοικονομικός παράγοντας είναι καθοριστικός, καθώς βάσει του κοινωνικοοικονομικού υποβάθρου εξηγείται ένα σημαντικό ποσοστό διακύμανσης των επιπέδων χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού των μαθητών. Πιο συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα της έρευνας PISA 2012 έδειξαν ότι οι μαθητές που προέρχονται από υψηλότερα κοινωνικοοικονομικά νοικοκυριά συγκέντρωσαν υψηλότερη βαθμολογία χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Με τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώθηκε η ισχυρή σχέση μεταξύ χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και κοινωνικοοικονομικής κατάστασης. Η ποσοστιαία μεταβολή της απόδοσης των μαθητών που εξηγεί την κοινωνικοοικονομική κατάσταση κυμαίνεται από το 7% (της Εσθονίας) έως το 19% (της Νέας Ζηλανδίας). Στο διάγραμμα που ακολουθεί παρατίθενται οι ποσοστιαίες μεταβολές όλων των συμμετεχόντων χωρών καθώς και ο Μέσος Όρος του ΟΟΣΑ (Διάγραμμα 2).

Το φύλο, και σε αυτή την έρευνα, κρίθηκε ένας σημαντικός παράγοντας διαφοροποίησης των επιπέδων χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός των αγοριών δεν είναι στατιστικά διαφορετικός από αυτόν των κοριτσιών για τις περισσότερες χώρες, στην εισαγωγή όμως ελέγχων υπήρξε διαφοροποίηση. Πιο συγκεκριμένα, τα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού των αγοριών ήταν υψηλότερα έως και 10 μονάδες από τα αντίστοιχα των κοριτσιών. Ο παράγοντας της ηλικίας κρίθηκε εξαιρετικά σημαντικός. Αν και στην εν λόγω έρευνα οι ηλικιακές διαφορές ήταν πολύ μικρές, η διακύμανση βάσει των αποτελεσμάτων της ηλικίας ήταν σημαντική. Αναλυτικότερα, η ηλικία του δείγματος κυμαινόταν μεταξύ 15,3 και 16,2 έτη. Τα εμπειρικά αποτελέσματα έδειξαν ότι οι μαθητές που ήταν ένα χρόνο μεγαλύτεροι, παρουσίασαν υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού έως και 18 μονάδες. Τέλος, σημαντικός κρίθηκε ο παράγοντας «μαθησιακό περιβάλλον», όπου οι μαθητές σχολικών μονάδων αγροτικών περιοχών παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού έως και 13 μονάδες.

Η συνηγορία της έρευνας PISA 2012 για τη μέτρηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού σε επίπεδο διεθνούς σύγκρισης του ανήλικου πληθυσμού από τον ΟΟΣΑ είναι σημαντική, διότι τα αποτελέσματα τίθενται ως σημείο αναφοράς σε μελλοντικές έρευνες ενώ, παράλληλα, ο ΟΟΣΑ προσπαθεί να εντοπίσει τις πλέον

κατάλληλες μεθόδους για την ανάπτυξη του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού των μαθητών σε διαφορετικές χώρες (OECD, 2014; Lusardi, 2015).

Το 2015, ο ΟΟΣΑ (OECD, 2017) μέτρησε εκ νέου σε πραγματικές καταστάσεις που αφορούν οικονομικά ζητήματα και αποφάσεις, τις οικονομικές γνώσεις και δεξιότητες 15χρονών μαθητών από 10 κράτη-μέλη του ΟΟΣΑ (Αυστραλία, Βέλγιο, Καναδά, Χιλή, Ιταλία, Ολλανδία, Πολωνία, Σλοβενία, Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής) και από 5 κράτη-εταίρους του ΟΟΣΑ (Βραζιλία, Κίνα, Λιθουανία, Περού και Ρωσία). Η έρευνα PISA 2015 του ΟΟΣΑ, συγκεκριμένα για τη μέτρηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, το 2015 διεξήχθη περίπου σε 48.000 μαθητές από 15 χώρες, εκτός των 540.000 μαθητών από 72 χώρες που συνολικά συμμετείχαν στην εξέταση των κυρίων κατηγοριών. Η έρευνα ήταν διάρκειας μίας ώρας και αποτελούνταν από 43 ερωτήσεις που έπρεπε να απαντηθούν ηλεκτρονικά μέσω υπολογιστή. Υπενθυμίζεται ότι η δεύτερη μέτρηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού διεξήχθη ηλεκτρονικά.

Από τις 10 χώρες/οικονομίες του ΟΟΣΑ, το 22% των συμμετεχόντων μαθητών απάντησαν κάτω από το βασικό και αποδεκτό όριο του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού (Επίπεδο 2). Με βάση τον ΟΟΣΑ, οι μαθητές «Επιπέδου 2» είναι σε θέση να αναγνωρίσουν τη διαφορά μεταξύ αναγκών και επιθυμιών, είναι σε θέση να λάβουν απλές αποφάσεις αναφορικά με τις καθημερινά τους έξοδα, ενώ μπορούν να αναγνωρίσουν οικονομικά έγγραφα όπως το τιμολόγιο. Μόλις το 12% των συμμετεχόντων μαθητών κατέκτησε το υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού (Επίπεδο 5).

Τα αποτελέσματα της PISA 2015 (OECD, 2017) έδειξαν ότι υπάρχει αυξημένη πιθανότητα οι μαθητές με χαμηλές επιδόσεις στα μαθηματικά, να παρουσιάζουν επίσης χαμηλά (μη αποδεκτά) επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι μαθητές των 10 χωρών-μελών του ΟΟΣΑ (Αυστραλία, Βέλγιο, Καναδάς, Χιλή, Ιταλία, Ολλανδία, Πολωνία, Σλοβακία, Ισπανία και Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής) με χαμηλές επιδόσεις στα μαθηματικά, είναι 6,14 φορές πιο πιθανό να παρουσιάσουν χαμηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Συγκεκριμένα για τους μαθητές στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι είναι 7,59 φορές πιο πιθανό οι μαθητές με χαμηλές επιδόσεις στα μαθηματικά να παρουσιάζουν χαμηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Οι μαθητές της Αυστραλίας με χαμηλές επιδόσεις στα μαθηματικά, είναι 7,30 φορές πιο πιθανό να παρουσιάσουν χαμηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού.

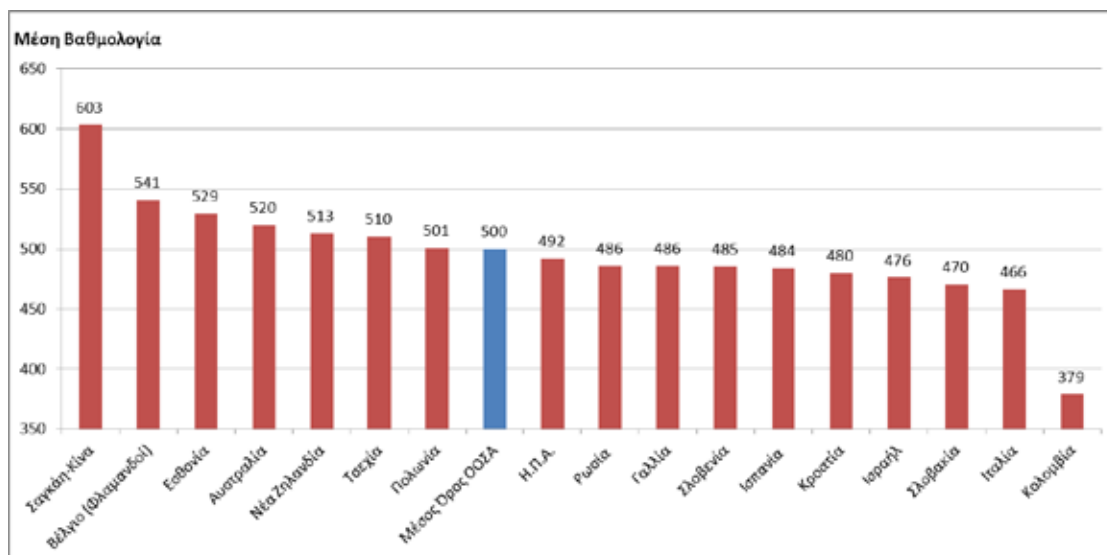
Αναφορικά με το μάθημα ανάγνωσης, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι μαθητές των 10 χωρών-μελών του ΟΟΣΑ που παρουσιάζουν χαμηλά επίπεδα ανάγνωσης, είναι 6,86 φορές πιο πιθανό να παρουσιάζουν χαμηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Μάλιστα οι μαθητές του Περού που έχουν χαμηλές επιδόσεις στην ανάγνωση, είναι 9,27 φορές πιο πιθανό να παρουσιάσουν χαμηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού.

Επιπλέον, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι μαθητές που συζητούν για χρηματοοικονομικά θέματα με τους γονείς τους σχεδόν καθημερινά, είναι 1,59 φορές πιο πιθανό να διατηρούν τραπεζικό λογαριασμό. Συγκεκριμένα στην Ολλανδία, οι πιθανότητες αυτές αυξάνονται στο 2,28.

Παράλληλα, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι μαθητές των 10 χωρών-μελών του ΟΟΣΑ που συζητούν σχεδόν καθημερινά για χρηματοοικονομικά θέματα με τους γονείς τους, είναι 1,58 φορές πιο πιθανό να έχουν στην κατοχή τους προπληρωμένη κάρτα. Μάλιστα οι μαθητές από την Κίνα που μιλούν σχεδόν καθημερινά για χρηματοοικονομικά θέματα με τους γονείς τους, είναι 4,88 φορές πιο

Διάγραμμα 1

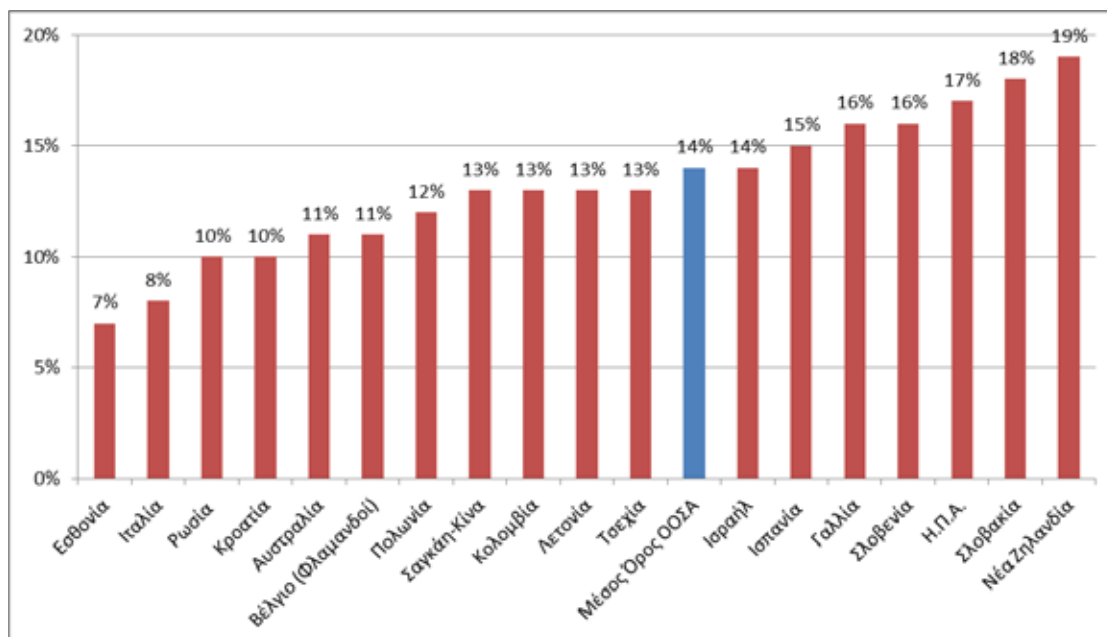
PISA 2012: Αξιολόγηση των μαθητών - Βαθμολογία χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού των συμμετεχουσών χωρών



Πηγή: OECD, 2014:56

Διάγραμμα 2

PISA 2012: Ποσοστία μεταβολή της απόδοσης των μαθητών που εξηγείται από την κοινωνικοοικονομική κατάσταση



Πηγή: OECD, 2014:85

πιθανό να έχουν στην κατοχή τους προπληρωμένη κάρτα. Επιπρόσθετα, η έρευνα PISA 2015 έδειξε ότι μεταξύ των χωρών-μελών του ΟΟΣΑ, το 56% των μαθητών διατηρούν τραπεζικό λογαριασμό. Ωστόσο, υπάρχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ των συμμετεχόντων χωρών όπου στην Αυστραλία, στο Βέλγιο, στον Καναδά και στην Ολλανδία, πάνω από το 70% των 15χρονων μαθητών διατηρούν τραπεζικό λογαριασμό. Αντίθετα στη Χιλή, στην Ιταλία, στη Λιθουανία, στην Πολωνία και στη Ρωσία, λιγότερο από το 40% των συμμετεχόντων στην έρευνα μαθητών διατηρούν τραπεζικό λογαριασμό. Η ανάλυση της PISA 2015 έδειξε ότι κατά μέσο όρο σε όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ, σχεδόν δύο στους τρεις από τους μαθητές που διατηρούν τραπεζικό λογαριασμό δεν είναι σε θέση να διαχειριστούν έναν τραπεζικό λογαριασμό και δεν μπορούν να ερμηνεύσουν τις πληροφορίες του αντιγράφου κίνησης του τραπεζικού λογαριασμού. Τονίζεται μάλιστα, ότι λιγότερο από το 5% των συμμετεχόντων στη μέτρηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού του PISA 2015 δήλωσαν ότι δε γνωρίζουν τι είναι ένας τραπεζικός λογαριασμός. Κατ'επέκταση, στην έρευνα του PISA 2015 (OECD, 2017) η επικοινωνία των μαθητών με τους γονείς τους συνδέθηκε με τη διατήρηση τραπεζικού λογαριασμού και την κατοχή προπληρωμένης κάρτας. Μάλιστα οι μαθητές που μιλούσαν σχεδόν κάθε μέρα με τους γονείς τους για θέματα χρηματοοικονομικής φύσεως, είχαν περισσότερες πιθανότητες να έχουν στην κατοχή τους τα παραπάνω αναφερόμενα χρηματοοικονομικά προϊόντα.

Σύμφωνα με την έρευνα, ο ΟΟΣΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι γονείς βοηθούν τα παιδιά τους να αποκτήσουν και να αναπτύξουν αξίες, νοοτροπίες, συνήθειες, γνώσεις και συμπεριφορές, που συμβάλουν στην ανεξάρτητη χρηματοοικονομική βιωσιμότητα και ευημερία τους. Τα αποτελέσματα της PISA 2015 έδειξαν ότι σε 10 από τις 13 συμμετέχουσες χώρες, οι μαθητές που συζητούν για θέματα χρηματοοικονομικής φύσεως με τους γονείς τους, τουλάχιστον κάποιες φορές, συνδέονται με υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού από τους μαθητές που δε συζητούν ποτέ παρόμοια θέματα με τους γονείς τους (μετά από καταγραφή της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης των μαθητών). Παράλληλα, ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός συνδέεται με τη δηλωμένη (προσωπικά από τους μαθητές) συμπεριφορά αποταμίευσης και τις προσδοκίες τους για το μέλλον τους.

Επιπρόσθετα, τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι διαφορές μεταξύ των δύο φύλλων παρουσιάζουν μεικτά αποτελέσματα. Από τις δεκαπέντε (15) συμμετέχουσες χώρες, στις εννιά (9) δεν παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων, ενώ μόλις σε μία (1), την Ιταλία, τα αγόρια συγκέντρωσαν υψηλότερη βαθμολογία από τα κορίτσια, και σε πέντε χώρες, την Αυστραλία, τη Λιθουανία, την Πολωνία, τη Σλοβακία και την Ισπανία, τα κορίτσια συγκέντρωσαν υψηλότερη βαθμολογία χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Τονίζεται ότι στις υπόλοιπες συμμετέχουσες χώρες, δε σημειώθηκαν διαφορές στη βαθμολογία μεταξύ των δύο φύλων.

Επίσης, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι οικονομικά προνομιούχοι μαθητές συγκέντρωσαν υψηλότερη βαθμολογία χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού (υψηλότερη βαθμολογία από την μέση βαθμολογία του PISA), από την αντίστοιχη βαθμολογία που συγκέντρωσαν οι μαθητές που δεν ήταν οικονομικά προνομιούχοι. Επιπλέον, οι μετανάστες μαθητές κατά μέσο όρο συγκέντρωσαν 26 λιγότερες μονάδες από τους μαθητές που γεννήθηκαν στη συμμετέχουσα χώρα και ήταν παρόμοιας κοινωνικοοικονομικής κατάστασης.

Κλείνοντας, ο ΟΟΣΑ μέσω της έρευνας PISA 2015 υπογράμμισε μερικές προτάσεις πολιτικής παρέμβασης μεταξύ των οποίων ήταν δράσεις για την ενίσχυση των μαθητών με μη αποδεκτά επίπεδα

χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, την αντιμετώπιση από ωριές των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων για την παροχή μάθησης, την παροχή ίσων ευκαιριών μάθησης για τα δύο φύλα, την αξιοποίηση στο έπακρο των διαθέσιμων ευκαιριών μάθησης στο σχολείο, τη στοχευόμενη μάθηση ταυτόχρονα για τους γονείς και τους μαθητές, την παροχή ευκαιριών μάθησης εντός και εκτός σχολείου, καθώς και την αξιολόγηση των πρωτοβουλιών μάθησης.

Το 2018, για τρίτη συνεχόμενη φορά στα πλαίσια της διεθνούς αξιολόγησης του ΟΟΣΑ, διενεργήθηκε προαιρετικά μέτρηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού σε 15χρονους μαθητές. Στην έρευνα του 2018 (OECD, 2020), οι είκοσι χώρες που συμμετείχαν ήταν: Αυστραλία, Βραζιλία, Βουλγαρία, Καναδικές επαρχίες (Βρετανική Κολομβία, Μανιτόμπα, Νέα Βρουσβίκ, Νέα Γκ και Λαμπραντόρ, Νέα Σκωτία, Οντάριο και Νήσος Πρίγκιπα Εδουάρδου), Χιλή, Εσθονία, Φινλανδία, Γεωργία, Ινδονησία, Ιταλία, Λετονία, Λιθουανία, Περου, Πολωνία, Πορτογαλία, Ρωσική Ομοσπονδία, Σερβία, Σλοβακική Δημοκρατία, Ισπανία και Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι ένας στους τέσσερις μαθητές που συμμετείχαν στη μέτρηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, δεν είναι σε θέση να λάβει ακόμα και τις πιο απλές αποφάσεις αναφορικά με τα καθημερινά του έξοδα.

Μόνο ένας στους δέκα μαθητές παρουσιάζει υψηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Σημειώνεται ότι οι παραπάνω μαθητές είναι σε θέση να λαμβάνουν χρήσιμες οικονομικές αποφάσεις για το μέλλον τους.

Περίπου 117.000 μαθητές ηλικίας 15 χρονών συμμετείχαν στην έρευνα μέτρησης του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Συγκεκριμένα, μετρήθηκαν οι γνώσεις και οι δεξιότητες των μαθητών σε θέματα διαχείρισης χρημάτων. Πιο αναλυτικά, εξετάστηκαν θέματα ανάλυσης/διαχείρισης τραπεζικών λογαριασμών και χρεωστικών καρτών, κατανόησης των επιτοκίων δανείου, καθώς και επιλογής ανάμεσα σε μια ποικιλία προγραμμάτων κινητής τηλεφωνίας (OECD, 2020).

Αναφορικά με τις συμμετέχουσες χώρες, η Εσθονία είχε τον υψηλότερο μέσο όρο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Στις επόμενες θέσεις ήρθαν η Φινλανδία, οι συμμετέχουσες Καναδικές επαρχίες (Βρετανική Κολομβία, Μανιτόμπα, Νέα Βρουσβίκ, Νέα Γκ και Λαμπραντόρ, Νέα Σκωτία, Οντάριο και Νήσος Πρίγκιπα Εδουάρδου), η Πολωνία και η Αυστραλία.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα κύρια ευρήματα των προηγούμενων μετρήσεων του PISA, επιβεβαιώνονται και στην αξιολόγηση του PISA 2018 (OECD, 2020). Συγκεκριμένα, υπάρχουν διαφορές μεταξύ των δύο φύλων αναφορικά με τη χρηματοοικονομική νοοτροπία και τη χρηματοοικονομική συμπεριφορά. Παράλληλα, συμπεραίνεται ότι ένας μαθητής υψηλότερου κοινωνικοοικονομικού επιπέδου είναι πιθανότερο να παρουσιάσει υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού.

Επιπλέον, κατά μέσο όρο στις χώρες του ΟΟΣΑ, περίπου ένας στους δύο μαθητές έχει τραπεζικό λογαριασμό ή/και προπληρωμένη ή χρεωστική κάρτα. Ωστόσο, μόνο ένας στους τρεις μαθητές έχει τις δεξιότητες να κατανοήσει την ανάλυση ενός τραπεζικού λογαριασμού.

Η αξιολόγηση PISA 2018 (OECD, 2020) ήταν πιο πλήρης από τις προηγούμενες μετρήσεις, δίνοντας έμφαση στις χρηματοοικονομικές νοοτροπίες και συμπεριφορές των μαθητών και εξετάζοντας παράλληλα την ψηφιακή χρηματοοικονομική δραστηριότητα των μαθητών. Μάλιστα τρεις στους τέσσερις μαθητές σε χώρες και οικονομίες του ΟΟΣΑ, δήλωσαν ότι είχαν προβεί σε on-line αγορά (είτε μόνοι τους είτε μαζί με ένα μέλος της οικογένειάς τους) κατά τον τελευταίο χρόνο. Τονίζεται ότι οι μαθητές με τις on-line αγορές

παρουσίασαν υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Επιπλέον, δύο στους τρεις μαθητές δήλωσαν ότι πληρώνουν με κρεωστική κάρτα αντί μετρητών ή δήλωσαν ότι παρακολουθούν ηλεκτρονικά το υπόλοιπό τους. Οι πρακτικές αυτές σχετίζονται επίσης με υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού.

Τέλος, σχεδόν εννέα στους δέκα μαθητές δήλωσαν ότι ελέγχουν αν έλαβαν σωστά ρέστα από μια συναλλαγή. Επίσης, τρεις στους τέσσερις μαθητές δήλωσαν ότι πριν προβούν σε μία αγορά, συγκρίνουν τις τιμές από διαφορετικά καταστήματα. Και οι παραπάνω συμπεριφορές σχετίζονται με υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού.

Μέτρηση των επιπέδων Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού στην Ελλάδα

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η Ελλάδα, παρόλο που συμμετείχε στη βασική έρευνα του προγράμματος διεθνούς αξιολόγησης μαθητών PISA 2012, PISA 2015 και PISA 2018, δεν συμμετείχε, μέχρι το 2018, σε καμία προαιρετική μέτρηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Ενώ μόλις το 2021, η Ελλάδα συμμετείχε για πρώτη φορά στην προαιρετική μέτρηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Τα αποτελέσματα της έρευνας του 2021 αναμένεται να δημοσιευτούν το 2023. Εν αναμονή των αποτελεσμάτων, το κενό αυτό καλύπτεται με την έρευνα της Τζώρα (2019), «Μέτρηση του Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού στην Ελλάδα: Κατασκευή Εθνικών Δεικτών Αναφοράς και Προτεινόμενες Δράσεις». Η έρευνα είχε ως βασικό στόχο την μέτρηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού των μαθητών της Γ' τάξης Γυμνασίου στην Ελλάδα (Σχολικό Έτος 2015-2016), καθώς και την ολοκληρωμένη καταγραφή και κατανόηση των σημαντικότερων παραγόντων που επηρεάζουν τα επίπεδα του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Να σημειωθεί ότι η ως άνω αναφερόμενη έρευνα, αποτελεί την πρώτη σχετική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα. Η έρευνα διεξήχθη σε τρεις χιλιάδες είκοσι οκτώ (3.028) μαθητές της Γ' Γυμνασίου, ηλικίας 15 χρονών, από ενενήντα τέσσερις (94) σχολικές μονάδες σε όλη την Ελλάδα, με χρήση ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου. Οι τρεις χιλιάδες είκοσι οκτώ (3.028) συμμετέχοντες μαθητές προέρχονται από όλες τις περιφέρειες της Ελλάδας (13 περιφέρειες), καθώς και από 38 διαφορετικούς νομούς, με τη μεγαλύτερη συμμετοχή να σημειώνεται στο νομό Αττικής (24,1%). Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων μαθητών με ποσοστό 50,9% (ήτοι 1.542 άτομα) είναι μαθήτριες (κορίτσια), ενώ το υπόλοιπο 49,1% (ήτοι 1.486 άτομα) είναι μαθητές (αγόρια).

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι το 42,5% των Ελλήνων συμμετεχόντων μαθητών (ήτοι 1.242 μαθητές) παρουσίασαν αποδεκτά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, βάσει των εξεταζόμενων μεταβλητών. Κατά συνέπεια, το 57,5% των συμμετεχόντων μαθητών (ήτοι 1.680

μαθητές) κρίθηκε με μη αποδεκτά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Υπό αυτές τις συνθήκες, γίνεται αντιληπτό ότι μόλις 2 στους 5 Έλληνες μαθητές μπορούν ή κριθούν ως χρηματοοικονομικά εγγράμματοι βάσει της μέτρησης του ΟΟΣΑ (OECD INFE, 2016).

Τα αποτελέσματα της έρευνας τίθενται ως σημείο αναφοράς για μελλοντικές έρευνες, ενώ παράλληλα θα αποτελέσουν εργαλείο για τους εκπαιδευτικούς, τις κυβερνήσεις και τις ρυθμιστικές αρχές, καθώς τα ευρήματα θα χρησιμοποιηθούν για τη χάραξη μακροχρόνιας πολιτικής για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό.

Συμπεράσματα

Η παραπάνω ανάλυση των ερευνών σε 15χρονους μαθητές ανέδειξε τα χαμηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, υπογραμμίζοντας ότι η ολοκληρωμένη/ολιστική χρηματοοικονομική εκπαίδευση είναι μονόδρομος για τους σημερινούς νέους με σκοπό να αποτελέσουν τους αυριανούς χρηματοοικονομικά εγγράμματους πολίτες. Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, οι νέοι πρέπει να εφοδιαστούν καταλλήλως και να έχουν την χρηματοοικονομική γνώση που θα τους οδηγήσει στην χρηματοοικονομική τους ευημερία. Για τον λόγο αυτό, κρίνονται αναγκαίες οι δράσεις/πρωτοβουλίες χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης. Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί ότι κάθε χώρα αποτελεί μοναδική περίπτωση εφαρμογής πρακτικών χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης. Θα πρέπει δηλαδή να εξεταστεί ενδελεχώς, σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας, αν η απαιτούμενη γνώση θα πρέπει να προσφερθεί υπό τη μορφή ενός ξεχωριστού μαθήματος ή αν θα πρέπει να συμπεριληφθεί στα ήδη υπάρχοντα μαθήματα, με την απαραίτητη ταυτόχρονη εκπαίδευση των εκπαιδευτών. Τέλος, θα μπορούσαν να εξεταστούν και οι επιλογές για την εισαγωγή της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης ως μάθημα εξωτερικής ενασχόλησης, μετά το πέρας των υποχρεωτικών σχολικών ωρών.